

УДК 658.15 : 330.31

О.М.СМОЛЯКОВА

Харківський національний економічний університет

УТОЧНЕННЯ ЗМІСТУ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЇЇ СКЛАДОВИХ

Розглядаються теоретичні аспекти визначення та структури економічної стійкості підприємства.

Рассматриваются теоретические аспекты определения и структуры экономической устойчивости предприятия.

The theoretical aspects of the definition and structure of the economic sustainability of the enterprise.

Ключові слова: економічна стійкість, економічний розвиток, підходи до визначення стійкості, класифікація стійкості, підходи до визначення стійкості та чинники, що впливають на неї.

У сучасних умовах проблеми розвитку соціально-економічних процесів в Україні мають системний характер. Такий стан обумовлений накопиченням у ході трансформації України у державу з ринковою економікою невирішених своєчасно проблем. Впливу системних проблем, перш за все, зазнали промислові підприємства. Досвід зарубіжних країн свідчить про те, що підприємства можуть вижити в нестабільних умовах зовнішнього середовища та протистояти системним проблемам, якщо будуть управляти своєю економічною стійкістю. Таке управління дозволяє на підприємстві формування умов стійкого функціонування, визначення чинників, що впливають на стійкість та мінімізацію руйнівного впливу зовнішнього середовища на економічний розвиток підприємства.

Аналіз робіт фахівців з питань визначення стійкості у різних галузях науки виявив, що слід розрізняти два основних підходи до розглядання стійкості об'єкту й управління нею (рис. 1). Ці підходи доповнюють один одного.

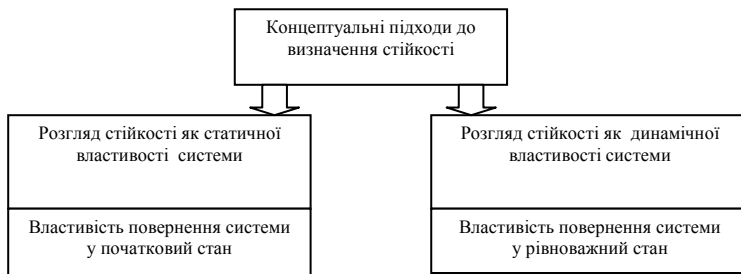

Рис. 1 – Основні концептуальні підходи до дослідження поняття стійкості

Перший підхід [1, 2] розглядає стійкість як статичну властивість системи, яка характеризується рівноважним станом. В рамках цього підходу стійка рівновага – це можливість системи відновлюватися після незначного відхилення.

Другий підхід визначає стійкість як процес повернення системи до рівноважного стану. Засновником цього підходу виступає О.М. Ляпунов [3]. В роботах О.М. Ляпунова стійкість визначається як деякий рівноважний стан і здатність вертатися до нього у випадку впливів, що коливають, або збереження заданої траєкторії руху у випадку протидіючих чинників. Вплив початкових коливань на характеристики руху системи (траєкторії її точок, їх швидкості й тому подібного) може бути двояким. Якщо при досить малих початкових коливаннях яких-небудь із характеристик у весь наступний час мало відрізняється від того значення, яке вона повинна мати в неколиваючому русі, то рух системи стосовно цієї характеристики називається стійким. Якщо ж при як завгодно малих, але не рівних нулю початкових коливаннях дана характеристика згодом буде усе більше і більше відрізнятися від значення, яке вона повинна мати в неколиваючому русі, то рух системи стосовно цієї характеристики називається нестійким.

В управлінні діяльністю підприємства необхідно визначити його економічну стійкість. Узагальнення робіт відомих науковців, що досліджували процеси управління діяльністю підприємства, показало, що слід виокремити чотири основні підходи до трактування економічної стійкості підприємства (рис. 2).

Перший підхід базується на тому, що економічна стійкість підприємства – це перш за все такий стан підприємства або ресурсів який забезпечує його ефективне функціонування. Послідовниками такого підходу виступають такі вчені, як Алексеєнко Н. [4], Зайцев О. [5].

В другому підході основна увага при визначенні економічної стійкості приділяється рівновазі в економічному розвитку підприємств. Вченими, які визначають економічну стійкість підприємства в рамках даного підходу виступають Медведєв В. [6], Анохін С. [7], Сімех Ю. [8].

Третій підхід визначає економічну стійкість як здатність підприємства до повернення к початковому стану. Послідовники цього підходу виступають Колодізєв О. [9], Бугай В. [10], Василенко А.В. [11], Іванов Ю.Б. [12], Коренченко Р. [13], Іванов В.Л. [14].

Четвертий підхід акцентує свою увагу на визначенні економічної стійкості як системи, яка має свої складові пов'язані одна з одною. В рамках цього підходу визначаються наступні вчені: Ареф'єва О., Городянська Д. [15], Бурда А. [16], Єремейчук Р. [17], Малінін К.Г. [18]

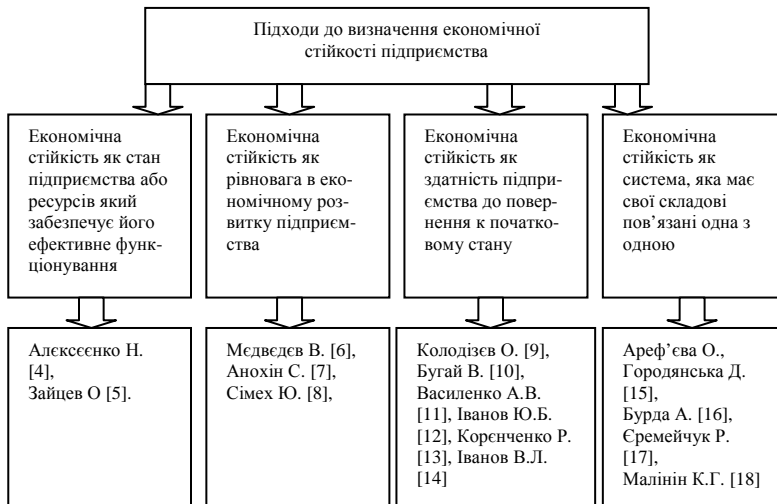

Рис. 2 – Концептуальні підходи до визначення економічної стійкості підприємства

Кожен з підходів розглядає одну з сторін економічної стійкості, тому для комплексного розуміння категорії «економічна стійкість» доцільно сумісно використовувати всі підходи.

Слід зазначити, що всі фахівці з проблем управління одностайні в думці про тісний взаємозв'язок економічної стійкості з економічним розвитком.

В словнику С.І. Ожегова визначається наступне поняття розвитку: «розвиток – це процес закономірної зміни, переходу з одного стану в інше, більш досконале; перехід від старого якісного стану до нового, від простого до складного, від нижчого до вищого» [2, с. 780].

В своїй роботі В.Т. Бусел визначає розвиток як процес, унаслідок якого відбувається зміна якості чого-небудь, перехід від одного якісного стану до іншого[19, с. 23].

В роботах С.В. Мочерного розвиток – це спрямовані та закономірні зміни матеріальних та нематеріальних об'єктів, які мають незворотний характер, внаслідок чого відбувається перехід від менш розвинених форм таких об'єктів до більш розвинених [20, с. 623].

М.В. Афанасьєв, В.Д. Рогожин, В.І. Рудика розглядають поняття «розвиток підприємства» як об'єктивну зміну тільки якісних характеристик системи, зумовлену як фундаментальними законами природи (єдності й боротьби протилежностей, переходу кількість у якість, розвитку суспільства по спіралі і нагороду), так і закономірностями функціону-

вання конкретних систем (старіння устаткування, нагромадження досвіду і знань працівниками, виснаження природних ресурсів), за якої формуються нові властивості системи [21, с. 27].

В. Довбенко зауважує, що розвитком треба вважати процес зміни стану об'єкта поліпшенням (вдосконаленням) його характеристик та якісного, кількісного нарощення параметрів [22, с. 500].

Економічний розвиток, за визначенням Д.М. Євдокимової, є динамічним багатоваріантним циклічним процесом, який має спіралеподібну форму та виявляється через кількісні та якісні зрушення у структурі системи при збереженні її цілісності, і стійкість якого забезпечується лише за умов його керованості з боку над системи [23, с. 8].

Отже, синтезуючи погляди вказаних вчених, економічний розвиток – незворотні, направлені, керовані, закономірні кількісно-якісні та сутнісні зміни економічної системи (у нашому випадку підприємства) в довготерміновому періоді, що відбувається під впливом економічних суперечностей, потреб та інтересів, зумовленість яких характеризується дією основних законів діалектики, що не виходять за межі глибинної внутрішньої сутності такої системи.

Відомо, що проблема економічної стійкості виникає тоді коли діють дестабілізуючі чинники на економічний розвиток підприємства і змінюється траєкторія його розвитку. Аналіз спеціальної літератури свідчить, що економічний розвиток підприємства слід розглядати як послідовність кількісних та якісних змін, які приводять до нового вищого рівня результатів діяльності підприємства, його адаптації до змін зовнішнього та внутрішнього середовища. Тому саме в межах економічного розвитку підприємства виникає економічна стійкість як його умова.

Підприємство, знаходячись в рівноважному стані в період часу t (Rt), зазнає впливу дестабілізуючих чинників Dt . Під цим впливом траєкторія розвитку підприємства змінюється від рівноважного стану і підприємство переходить в стан $St+1$. Використовуючи компенсаційні механізми при цьому стані (Kt) підприємство намагається повернутися до рівноважного стану в наступний період часу ($Rt+1$). Цей цикл реалізується кожний період часу і те наскільки розвинутими є компенсаційні механізми на підприємстві настільки більшим буде можливість повертання підприємства в рівноважний стан. В рамках цієї схеми можна говорити про виникнення поняття економічної стійкості підприємства.

Пропозиції щодо наочного представлення механізму утворення економічної стійкості зображені на рис. 3.

Отже, економічну стійкість підприємства доцільно визначити як систему його характеристик, що відображає структурну узгодженість структурних елементів підприємства як економічної системи зі збере-

женням нормативних тенденцій змін економічних показників діяльності підприємства, що забезпечує рівноважний стан в умовах його економічного розвитку.

Рис. 3 – Механізм утворення економічної стійкості з позиції економічного розвитку

Проведений аналіз підходів і понять економічної стійкості показав, що слід виокремлювати статичну та динамічну стійкості. Тому пропонується розглядати окремо динамічну стійкість, яка характеризується збереженням існуючих тенденцій розвитку підприємства й статичну стійкість під якою розуміється збереження темпів змін значень економічних показників.

У зв'язку з тим, що економічна стійкість є однією з основних характеристик діяльності підприємства, на неї впливають всі чинники діяльності підприємства. Для управління економічною стійкістю важлива чітка класифікація факторів і виявлення їх змісту. На процес формування, розвитку, та стабілізації підприємництва впливає велика кількість різноманітних факторів, які доцільно класифікувати за сферою та характером впливу. Погіршення економічної стійкості суб'єкта господарювання, як правило, є наслідком негативного впливу внутрішніх і зовнішніх факторів.

Рекомендується виділяти наступні групи чинників: внутрішні (технологічні, організаційні, фінансово-економічні та соціальні чинники) та

зовнішні чинники (економічні, соціально-політичні, фінансові, демографічні та науково-технічні). Розглянуті фактори визначають умови наявності економічної стійкості підприємства та дозволяють визначити показники, що характеризують її.

Згідно системного аналізу для подальшого визначення показників економічної стійкості підприємства необхідно зосередити увагу на складових економічної стійкості. Існує ряд підходів до визначення складових економічної стійкості підприємства, наприклад Зайцев О. [5] виокремлює таку інтерпретацію складових економічної стійкості як організаційну складову, техніко-технологічну, фінансово-економічну та соціальну складові. Анохін С. [7] виділяє такі складові: управлінську, виробничу, фінансову стійкість, стійкість ділової активності, стійкість рентабельності та соціальну складову. Оскільки кожен автор аргументовано обґрунтовують свою класифікацію складових економічної стійкості підприємства, це ускладнює узгодженість у виборі показників та оцінки стійкості взагалі, й управління нею.

Таким чином, підсумовуючи виконаний детальний теоретико-логічний аналіз економічної стійкості підприємства пропонується її уточнений зміст (таблиця) [24-26].

Складові економічної стійкості підприємства

Структурна узгодженість складових ресурсних можливостей підприємства	Економічна стійкість стосовно етапів життєвого циклу	Економічна стійкість стосовно різних видів ринків	Стійкість до наявних дестабілізуючих чинників підприємства
витратна стійкість; виробнича стійкість (стан матеріально-технічних та трудових ресурсів); фінансова стійкість	початкова стійкість; стійкість функціонування	стійкість на товарному ринку; стійкість на ринку засобів виробництва; стійкість на фінансовому ринку	внутрішні: (технологічні, організаційні, фінансово-економічні, соціальні); зовнішні: (економічні, соціально-політичні, фінансові, демографічні, науково-технічні)

Для забезпечення економічної стійкості підприємства необхідні гнучкість та швидкість реакції на зміни кон'юнктури ринку, підвищення конкурентоспроможності продукції та виробництва, висока інвестиційна

активність, ліквідність та фінансова стабільність. Тільки це дозволить створити динамічно рівноважну цілісну систему, яка б самостійно визначала свій напрямок розвитку у теперішньому і майбутньому. Тому наведені складові економічної стійкості підприємства дозволяють цілісно визначити економічну стійкість підприємства та об'єктивно характеризувати її.

В подальшому дослідженні економічної стійкості слід за її складовими сформувати систему показників з врахуванням внутрішніх та зовнішніх чинників, що впливають на економічну стійкість.

Таким чином, запропонований теоретичний підхід щодо суті економічної стійкості підприємства містить її визначення, структурний склад, що є основою для розробки методичних рекомендацій щодо управління економічної стійкості для ефективного функціонування підприємства. Наведене теоретичне підґрунтя економічної стійкості підприємства дозволить розробити дієві організаційні засади та управлінські рішення щодо управління підприємством в умовах сучасності.

1. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азриляна. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 1244 с.
2. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М.: Азбуковник, 2000. – 940 с.
3. Ляпунов А.М. Общая задача об устойчивости движения. – М.-Л., 1950. – 658 с.
4. Алексеев Н.В. Устойчивое развитие предприятия как фактор экономического роста // Экономика і організація управління: Зб. наук. пр. – Вип. № 3 / За заг. ред. П. В. Єгорова. – Донецьк: ДонНУ, Каштан, 2008. – С. 59-65.
5. Зайцев О.Н. Оценка экономической устойчивости промышленных предприятий (на примере промышленности строительных материалов): автореф. дисс. ... канд. экон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / О. Н. Зайцев. – Хабаровск, 2007. – 23 с.
6. Медведев В.А. Устойчивое развитие общества: модели, стратегия. – М.: Академия, 2001. – 267 с.
7. Анохин С.Н. Основы экономической устойчивости промышленных предприятий в рыночной экономике / Саратовский гос. техн. ун-т. – Саратов, 2000. – 44 с.
8. Сімех Ю.А. Визначення поняття конкурентоспроможності підприємства // Вісник міжнародного Слав'янського університету. Серія «Економічні науки». – Т.Х. – 2007. – №1. – С.12–16.
9. Колодізєв О.М., Нужний К.М. Дослідження сутності та змісту економічної стійкості підприємства // Комунальне господарство міст: Науч.-техн. сб. Вип.78. – К.: Техніка, 2007. – С.238-243.
10. Бугай В.З., Омельченко В.М. Аналіз та оцінка фінансової стійкості підприємства // Держава та регіони. – 2008. – № 1. – С. 34-39.
11. Василенко А.В. Менеджмент устойчивого развития предприятий: монография. – К.: Центр учебной литературы, 2005. – 648 с.
12. Иванов Ю.Б., Олійник А.Д. Оцінка стійкості регіональних кластерних структур в аспекті їх ресурсного потенціалу, 2009. – С. 101-111.
13. Коренченко Р.А. Общая теория организации: учебник для вузов. – М.: Юнити – ДАНА, 2003. – 286 с.

14. Іванов В.Л. Управління економічною стійкістю промислових підприємств (на прикладі підприємства машинобудівного комплексу): монографія. – Луганськ: СНУ ім. В.Дала, 2005. – 268с.
15. Арєф'єва О.В. Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення / О.В. Арєф'єва, Д.М. Городинська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 8 (86). – С. 34-38.
16. Бурда А.І. Методичні підходи до оцінювання впливу складників тріади потенціалу на сталий розвиток підприємства // науковий вісник НЛТУ України: зб. наук.-техн. пр. – Львів: РВВ НЛТУ України. – 2009. Вип. 19.12. – 336с. – С.141-153.
17. Еремейчук Р.А. Обоснование стратегии устойчивого развития предприятия / Р.А. Еремейчук // Економіка розвитку. – 2002. – № 2(22). – С. 56-60.
18. Малинин К.Г. Устойчивость функционирования предприятия в рыночной экономике: автореф. дисс. ... канд.ekon. наук. – М. : МГАХМ, 1997. – 21с.
19. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2003. – 1440 с.
20. Економічна енциклопедія: у трьох томах. Т. 3 / За ред. С.В. Мочерного. – К.: ВД «Академія», 2002. – 952 с.
21. Афанасьев Н.В. Управление развитием предприятия: [монография] / Афанасьев Н.В., Рогожин В.Д., Рудыка В.И. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2003. – 184 с.
22. Довбенко В.І. Перспективні проблеми розвитку підприємств / Довбенко В.І. – П Щорічник наукових праць: Соціально-економічних розвитку підприємств. – Львів, 2003. – 507с.
23. Євдокимова Д.М. Державне регулювання економічного розвитку: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.01 «Економічна теорія» / Д.М. Євдокимова. – К., 2002. – 20 с.
24. Тхор С.А. Методические подходы к оценке экономической устойчивости предприятия // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Дала. Ч.2. – 2004. – №10 (80). – С. 199-204.
25. Багриновський К.А. Методы исследования устойчивости экономики в переходный период / К.А. Багриновский // Экономика и математические методы. – 1993. – №4. – С.36-39.
26. Кроленко М.С. Система показників економічної стійкості промислового підприємства / М. С. Кроленко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 3 (25). – С. 180-187.

Отримано 26.03.2013

УДК 005.642

А.В.ЖУКОВ

Харківський національний економічний університет

МІСЦЕ ЗБАЛАНСОВАНОЇ СИСТЕМИ ПОКАЗНИКІВ В ДІАГНОСТИЦІ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЧО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Розглядається збалансована система показників (ЗСП) як найбільш зручний інструмент діагностики ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства. Пропонується концептуальна модель ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства в проєкціях ЗСП.

Рассмотрена сбалансированная система показателей (ССП) как наиболее удобный инструмент диагностики эффективности производственно-хозяйственной деятельности предприятия. Предлагается концептуальная модель эффективности производственно-